

Полумисна О. О.

<https://orcid.org/0000-0002-4289-0588>

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

ОБРАЗ ЛЮДИНИ З ІНВАЛІДНІСТЮ В УКРАЇНСЬКОМУ ТА ЗАКОРДОННОМУ МЕДІАПРОСТОРИ

У статті досліджено наукову думку українських та закордонних вчених щодо образу людини з інвалідністю в медіа. З'ясовано, що на сьогодні фактично відсутні праці, у яких було вичерпно проаналізовано та структуровано інформацію про людей з інвалідністю. Науковці зосереджуються на вивченні лише однієї зі сфер суспільства.

Установлено, що в період незалежної України зросло зацікавлення науковців різних сфер до проблем людей з інвалідністю, зокрема з боку медіадослідників. Як українські, так і закордонні вчені акцентували увагу на репрезентації людей з інвалідністю в медіа, власне, на тому, який образ сформовано, яким чином така подача інформації змінює думку суспільства про цю категорію людей. В українському медіапросторі акцент робиться на вивченні комунікативних стратегій і тактик, які допомагають сформувати відповідну громадську думку про людей з інвалідністю, окреслюються тематичні вектори досліджень про людей з інвалідністю, надаються пропозиції щодо оптимізації творення образів людини з інвалідністю, наголошується на ролі медіа у процесі боротьби з існуючими негативними стереотипами. Крім того, вивчення медіатекстів про людей з інвалідністю вказало на фактичну відсутність комунікації між людьми з інвалідністю і людьми, які не мають інвалідності. Авторами сформовано рекомендації щодо висвітлення соціальної проблематики в українських медіа, дотриманні стандартів, правил репрезентації соціальної проблематики, налаштування діалогу між різними соціальними групами. Закордонна наукова думка більшою мірою досліджує стереотипізацію людей з інвалідністю в медіа, оскільки саме медійники найчастіше зображують негативний бік інвалідності, обмежуючись шаблонними проблемами інвалідності, показуючи неієздатність цих людей.

Ключові слова: людина з інвалідністю, образ, репрезентація, наукова думка, соціальна проблематика.

Постановка проблеми. Останнім часом медіадослідники намагаються більше уваги приділяти вивченню репрезентації образу людини з інвалідністю в медіа. Але при цьому відсутні праці, у яких би було повною мірою проаналізовано та структуровано інформацію про медіаобраз людей, які мають інвалідність.

Постановка завдання. Мета цієї статті – дослідити наукову думку українських та закордонних дослідників щодо репрезентації образу людини з інвалідністю в медіа.

Виклад основного матеріалу. На сайті Організації Об'єднаних Націй наголошують на тому, що ЗМІ суттєво впливають на громадську думку й установлюють соціальні норми. Про людей з інвалідністю дуже рідко говорять у медіа, а коли розповідають, то часто актуалізують негативні стереотипи і представляють неналежним чином.

Це потрібно систематично змінювати. Лише «підвищуючи обізнаність і розуміння проблеми інвалідності та різноманіття людей з інвалідністю та їх ситуацій, засоби масової інформації можуть активно сприяти ефективній та успішній інтеграції людей з інвалідністю у всі аспекти суспільного життя» [15]. Відповідно, дослідники з різних країн розуміють важливість цього питання та приділяють увагу дослідженню репрезентації людини з інвалідністю у ЗМІ.

Наприклад, К. Браун зазначає, що часто в медіа поширюються стереотипи про осіб з інвалідністю, на телебаченні переважно обирають не ту сюжетну лінію при показі цих людей, а саме: сценаристи, замість того щоб дати можливість головному герою з інвалідністю втілити мрію навчитися танцювати, використовуючи крісло колісне, придумують епізод сну, в якому цей хлопець встає

зі стільця і танцює, як здорова людина. Виходить, що утверджується ідея про те, що, лише вилікувавшись та «нормалізувавшись», людина з інвалідністю пізнає щастя. Авторка закликає засоби масової інформації змінити уявлення про людей з інвалідністю, лише таким чином, на її думку, можна буде покінчити зі стереотипами [13].

Аналогічно зі стереотипами бореться Д. Краєр, який має інвалідність. За його словами, у ЗМІ переважно показують цих людей сумними, безпомічними, викликаючи у читачів/глядачів жалість до них, такими, що потребують допомоги від здорових людей. Проблема полягає в тому, що в ЗМІ часто не показують позитивний бік інвалідності, не підкреслюють, що людина досягла: можливості ходити, відвідувати школу чи університет, влаштуватися на роботу. Актори в серіалах, граючи людей з інвалідністю, обмежуються шаблонними проблемами інвалідності, а не щоденними проблемами, зокрема стосунками та роботою. Лише суспільство робить людину з інвалідністю недієздатною, що може відобразитися в застарілій архітектурі, яка обмежує доступ до установ чи транспорту. Автор просить медіа не зображати осіб з інвалідністю як «джерело натхнення», оскільки ті хочуть, щоб їх сприймали як нормальних людей [14].

А. Сегара акцентує на тому, що показ стану інвалідності через образи вигаданих персонажів та відомих особистостей впливає на погляди суспільства у ставленні до них. Аналізуючи кінематограф, вона робить висновок, що люди з інвалідністю переважно показані в негативному світлі: озлобленими, нещасними, нездатними жити щасливим життям («До зустрічі з тобою», «Я перед тобою»), але в деяких фільмах вони все ж представлені з позицій правильного розуміння інвалідності («Пуститися берега», «Люди Ікс: остання битва» та інші). Окрім того, авторка наголошує на неправильному трактуванні в ЗМІ життя відомих людей, які мали інвалідність. Як приклад, після смерті Стівена Гокінга було зображено на карикатурі, де показується його свобода від крісла колісного, хоча в житті той вважав свою інвалідність позитивною рисою і розглядав крісло колісне як інструмент покращення якості свого життя [17].

У публікації «A critical analysis of Media representation of disabled people» наголошується на тому, що ЗМІ схильні використовувати медичну модель інвалідності, роблячи акцент на стані здоров'я, а не на індивідуумі; підкреслюється, що люди з інвалідністю не достатньою мірою представлені як із погляду зайнятості, так і з погляду зображення в ЗМІ [16].

С. Бревіг у публікації «The case for authentic disability representation in media and why our society desperately needs it» ґрунтовно підійшла до висвітлення у ЗМІ питання інвалідності, наголосивши на тому, що на екрані люди з інвалідністю рідко представлені, особливо це стосується дітей з інвалідністю. Спираючись на конкретну історію власного брата, авторка показала, як страждають діти з інвалідністю. Брат не бачив позитивного зображення таких, як він, у ЗМІ. Окрім того, це вплинуло й на оточення хлопця, бо ті не знали, як себе поводити з дітьми, які мають інвалідність, і через це відштовхували його від себе. С. Бревіг вважає, що медіа можуть змінити ситуацію, допомагаючи нормалізувати інвалідність і знайомити людей з інвалідністю і без з персонажами, які мають інвалідність. Вона також продемонструвала, яким чином через пандемію ковіду зазнали дискримінації люди, що мають інвалідність, оскільки їх у Будинках для інвалідів відсортовували як таких, чий життя є менш важливими. Відповідно, співробітники, які не були належним чином проінформовані, не отримали доступу до основних захисних засобів, унаслідок чого багато людей з інвалідністю загинули. І ці моменти не висвітлювалися в ЗМІ. Відсутність висвітлення в новинах уже відображає ейблізм нашого суспільства – люди без інвалідності важливіші, ніж люди з інвалідністю [12].

К. Томпсон у публікації «Representations of Disability» порушує питання стереотипізації людей з інвалідністю і вказує на негативну роль, яку відіграють телемарафони, особливо в житті дітей з інвалідністю, оскільки їх показують як таких, що не можуть повною мірою брати участь у суспільному житті. Як зазначає автор, дані заходи призначені насамперед для збору коштів, а не для підвищення обізнаності про реалії інвалідності, що може у підсумку лише закріпити стереотипи про людей з інвалідністю, які залежать від тих, хто їм допомагає фінансово [18]. Як бачимо, головний акцент робиться саме на стереотипному зображенні людей з інвалідністю в медіа.

Натомість українські вчені та медіапрактики зосереджуються на інших аспектах, пов'язаних з висвітленням людей з інвалідністю в медіа, а саме: на пропозиціях того, як покращити образ людей з інвалідністю в медіа. Для цього Т. Бондаренко акцентує на дослідженні комунікативних стратегій і тактик соціально-інформаційних проєктів, які можуть сприяти потужнішому формуванню образу людей з інвалідністю в медіа [1]. М. Бутиріна виокремлено тематичні вектори щодо

дослідження образу людини з інвалідністю в медіа, зосереджуючись на безбар'єрному середовищі, інклюзивній освіті, соціальній адаптації дітей особливими освітніми потребами» та медичних і технічних засобах реабілітації людей з інвалідністю [2]. О. Фудорова вважає, що потрібно боротися зі стигмою «інвалід», більше транслюючи через медіа життєві успіхи людей з інвалідністю, їх реалізацією у різних сферах життя [10]. Провал комунікації між людьми з інвалідністю та тими, хто не має інвалідності відзначає О. Свінцицька, дослідивши заголовково-візуальний комплекс.

О. Михайлова проаналізувала стандарти, правила та принципи репрезентації соціальної проблематики на українському телебаченні, на основі чого сформулювала рекомендації щодо правил та принципів висвітлення соціальної проблематики в теленовинах [7].

Варто звернути увагу на дослідження З. Гаджук, де авторка аналізує контент українських та російських медіа і з'ясовує, чи толерують журналісти «мову ворожнечі» та сприяють усталенню стереотипів у суспільстві. Науковиця вважає, що існує декілька чинників, через які в уяві глядача формується негативне сприйняття образу людей з інвалідністю: «передача власних позицій та упереджень журналіста у свідомий чи несвідомий спосіб; незнання журналістом законодавчих та етичних норм; бажання привернути увагу аудиторії до певного матеріалу, зокрема з маніпуляційною метою; узагальнення образу через деперсоніфікацію» [6].

Соціальну журналістику досліджує К. Шендеровський, зокрема визначає передумови, що сприятимуть інституціалізації медіа та соціально значущої журналістики. Автор вважає, що саме соціальна журналістика повинна надавати таку інформацію своєму читачеві, яка необхідна «для прийняття рішень, самоорганізації або участі у суспільно значимих справах» [11] та бути соціально відповідальною перед суспільством. На його думку, основна функція такої журналістики – бути «модератором діалогу», тобто «журналістика має створити середовище для рівноправного діалогу між різними соціальними групами, у процесі якого розв'язувати різного роду суперечності та конфлікти» [11]. Він вважає, що журналісти «здатні переключати увагу з однієї проблеми на іншу, при цьому деякі з цих проблем випадають (можуть випадати) з нашого поля зору; <...> здатні втомлюватись від будь-яких соціальних проблем, втрачати до них інтерес, ставати байдужими до їх жартів, якщо самі не відносимося до їх числа» [11].

Таку тенденцію ми можемо помітити у журналістів у ставленні до людей з інвалідністю. В інформаційній картині дня переважають публікації на злободенні теми, як-от: фінанси, безпека, політика тощо. У цьому вирі не завжди видаються цікавими та актуальними проблеми людей з інвалідністю та публікації про них, тому що кожен переймається собою, своїми проблемами. Оскільки серед журналістів не завжди є ті, що мають інвалідність, то, відповідно, на цю тему не звертають достатньо уваги, а це, на думку К. Шендеровського, «може сформувати серйозний вплив на ставлення суспільства до соціальних проблем та шляхів їх вирішення» [11].

Під керівництвом К. Шендеровського видано збірку наукових публікацій «Медіакомунікації та соціальні проблеми». Окрім того, у КНУ імені Т. Шевченка опубліковано збірник матеріалів до конференції «Права людини в медіаосвіті та медіадіяльності в Україні», де вміщено низку досліджень таких авторів, як Л. Василик, В. Грубич, Д. Дешевий, І. Єрмакова, Н. Ковальчук, В. Попович, О. Скібан тощо.

За загальною редакцією К. Шендеровського та І. Виртосу вийшли друком декілька частин збірника «Права людини та мас-медіа в Україні», у якому колектив авторів працював над низкою проблем, порушуваних соціальними журналістами. Т. Ковальова, одна із авторок, дає поради журналістам щодо використання ними толерантної мови, уникнення дискримінації та стереотипного висвітлення в мас-медіа теми інвалідності.

Не лише науковці, а й журналісти-практики пишуть про людей з інвалідністю. Таких медійників небагато. Однією з них є І. Виртосу, головна редакторка сайту «Центр інформації про права людини», координаторка журналістської мережі, правозахисниця, що постійно займається цією темою і популяризує її в медіа, звертає увагу журналістів на принципи, яких ті повинні дотримуватися, пишучи про цю категорію населення. Зокрема, пані Ірина наголошує на правильній термінології при зображенні людей з інвалідністю, на особливостях комунікації з ними журналістів під час зйомок, показує негативні моменти стереотипізації людей з інвалідністю працівниками масових комунікацій. Погоджуємося з її думкою, що «сприйняття суспільства людей з інвалідністю формується залежно від частоти та форми їх представлення в ЗМІ» [4], а, окрім програм про людей з інвалідністю, їх дуже рідко задіюють у загальнотематичних проєктах, запрошують експертами з питань, які не

пов'язані з інвалідністю. Аналогічні проблеми медійника порушує в статті «Немає інваліда. Є людина», закликаючи «писати про людину, а не її інвалідність», оскільки журналісти самі посилюють стереотипи про людей з інвалідністю. Їх показують нещасними, немічними особами, при тому, що, за її словами, «це – люди з активною громадянською позицією. <...> Це просто люди. Не слід з них робити героїв й оспівувати їхні «подвиги». Не варто на їхній інвалідності «робити» рейтинги для видання» [3]. У «Media Sapiens» правозахисниця дає поради, як поводитися журналістам, висвітлюючи цю тему. І. Виртосу називає бар'єри, які роблять людину «інвалідом»: ментальні, інституційні, економічні, бар'єри довкілля [5], що у свою чергу призводить до дискримінації цих людей.

Про коректність соціальних журналістів під час написання публікацій про людей з інвалідністю говорить Маргарита Тулуп, аналізує помилки медійників у текстах, сфокусовує їхні погляди на теми для матеріалів [9]. Ця журналістка разом із докторкою психологічних наук Вікторією Горбуною, правницею Кристиною Висоцькою та Мар'яною Сучок (візуальне оформлення) під-

готувала посібник для журналістів «Нагайдайки з мови психічного здоров'я для медіа і не лише», щоб допомогти медіа «не лише готувати матеріали про психічне здоров'я, а й створювати людиноцентризований та нестигматизуючий дискурс», оскільки ця тема й досі є табуованою, міфологізованою і пов'язаною з негативним емоціями, а журналісти часто такі матеріали подають із сенсаційними заголовками та некоректними візуальними образами.

Висновки. Отже, українська медійна наукова думка акцентує на особливостях формування образу людини з інвалідністю, ролі інформаційних кампаній у процесі виховання моральних цінностей, виділяє тематичні вектори, досліджує роль журналіста у поширенні толерантних поглядів на людей з інвалідністю тощо. Закордонна наукова думка переймається негативною стереотипізацією людей з інвалідністю в медіа, обмеженням шаблонними проблемами тощо. Окрім того, у процесі досліджень сформувалося людиноцентричне спрямування у висвітленні в медіа людини з інвалідністю з метою максимально уникати поширення стереотипів та стигматизації цієї категорії населення.

Список літератури:

1. Бондаренко Т. Регіональна медіакомпанія «Сильні духом» як соціально-інформаційний проект. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Соціальні комунікації»*. 2014. № 1143. Вип. 6. С. 28–35.
2. Бутиріна М. Мас-медійний образ людей із особливими потребами *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Соціальні комунікації*. 2014. № 1143. Вип. 6. С. 35–38.
3. Виртосу І. Немає інваліда. Є людина. *Media Sapiens*. 2014. URL: <https://ms.detector.media/poglyad/post/11989/2014-12-02-nemaie-invalida-ie-lyudyna/> (дата звернення: 15.05.2020).
4. Виртосу І. Як розповідати про інвалідність. *MediaLab*. URL: <https://medialab.online/news/yak-rozpovidaty-pro-invalidnist/> (дата звернення: 15.05.2023).
5. Виртосу І. Як розповідати про людей з інвалідністю: поради для журналістів. *Media Sapiens*. 2015. URL: <https://ms.detector.media/profstandarti/post/14167/2015-09-11-yak-rozpovidaty-pro-lyudey-z-invalidnistyu-porady-dlya-zhurnalistiv/> (дата звернення: 06.05.2020).
6. Гаджук З., Тараненко О. Образ людини з інвалідністю у сучасному медіаполі. *Вісник Студентського наукового товариства Донецького національного університету імені В. Стуса*. 2019. Вип. 11, Т. 1. С. 54–59.
7. Михайлова О. Стандарти відображення проблем людей з інвалідністю в теленовинах. *Наукові записки Інституту журналістики*. 2014. Т. 57. С. 46–51.
8. Свінцицька О. Образ людини з особливими потребами в репрезентаціях житомирських інформаційно-новинних порталів: світоглядно-ціннісне та естетичне моделювання. *Наукові записки. Соціальні комунікації*. 2015. № 2 (51). С. 108–118
9. Тулуп М. Як створювати матеріали про людей з інвалідністю. *The Lede*. 2021. URL: <https://www.thelede.media/lifehacks/2021/04/23/2691/> (дата звернення: 15.05.2023)
10. Фудорова О. Роль мас-медіа у формуванні громадської думки щодо осіб з обмеженими можливостями: експертні оцінки. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2012. № 993. С. 117–125.
11. Шендеровський К. Передумови інституалізації соціально значимих медіа. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. Вернадського. Серія Філологія. Соціальні комунікації*. 2011. Том 24(63). № 4. Ч. 1. С.121–134.

12. Brevig S. The case for authentic disability representation in media and why our society desperately needs it. *Center for scholars & storytellers*. URL: <https://www.scholarsandstorytellers.com/blog-main/diversity-in-hollywood-the-case-for-authentic-disability-representation-in-film-and-tv>(date of access: 22.06.2022).
13. Brown K. Dis-course: Disability Representation and the Media, Part One. *Do-It News*. URL: <https://www.washington.edu/doi/dis-course-disability-representation-and-media-part-one> (date of access: 10.05.2021).
14. Cryer D. Disability and the Media. *Civil Service. Blog*. URL: <https://civilservice.blog.gov.uk/2021/01/05/disability-and-the-media/> (date of access: 12.06.2022).
15. Disability and the Media. *United Nations. Department of Economic and Social Affairs Disability*. URL: <https://www.un.org/development/desa/disabilities/resources/disability-and-the-media.html> (date of access: 12.06.2022).
16. Media Representation of Disabled People. *The Disability Planet*. URL: <http://www.disabilityplanet.co.uk/> (date of access: 18.10.2021).
17. Problematic representation of people with disabilities in the media. *Hand in Hand*. URL: <https://www.handinhandqc.org/blog/problematic-representation-of-people-with-disabilities-in-the-media> (date of access: 12.06.2022).
18. Thompson K. Representations of Disability. *ReviseSociology*. 2019. URL: <https://revisesociology.com/2019/09/27/representations-of-disability/>(date of access: 12.06.2021).

Polumisna O. O. THE IMAGE OF PEOPLE WITH DISABILITIES IN UKRAINIAN AND FOREIGN MEDIA

The article examines the scientific opinions of Ukrainian and foreign scholars regarding the image of people with disabilities in the media. It has been established that there are currently virtually no works that comprehensively analyze and structure information about people with disabilities. Scholars focus on studying only one area of society. It has been established that during the period of Ukraine's independence, there has been a growing interest among scholars in various fields in the problems of people with disabilities, particularly among media researchers. Both Ukrainian and foreign scholars have focused on the representation of people with disabilities in the media, specifically on the image that is formed and how this presentation of information changes society's opinion of this category of people. In the Ukrainian media space, the emphasis is on studying communication strategies and tactics that help shape public opinion about people with disabilities, thematic vectors of research on people with disabilities are outlined, proposals are made to optimize the creation of images of people with disabilities, and the role of the media in combating existing negative.

In addition, the study of media texts about people with disabilities revealed a virtual absence of communication between people with disabilities and people without disabilities. The authors have formulated recommendations on covering social issues in the Ukrainian media, complying with standards and rules for representing social issues, and establishing dialogue between different social groups. Foreign scientific thought is more focused on researching the stereotyping of people with disabilities in the media, since it is the media that most often depicts the negative side of disability, limiting itself to stereotypical problems of disability and showing the incapacity of these people.

Keywords: *person with a disability, image, representation, scientific thought, social issues.*

Дата першого надходження статті до видання: 29.01.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 23.02.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 24.04.2026